

نفی تروریسم در اندیشه سیاسی اسلام و مواضع سازمان همکاری اسلامی در قبال آن

مجید بزرگمهری^۱

علیرضا خادمیان^۲

چکیده:

مبانی اعتقادی اسلام، در آیات و روایات، ترور و اعمال تروریستی را به صراحت یا تلویحاً محکوم کرده و در قرآن کریم نیز (آیه ۳۲ سوره مائده) این بحث به صراحت بیان شده است. اسلام ضمن محکوم کردن تروریسم در تمامی اشکال و مظاهرش، میان جنبش‌های آزادی‌بخش ملی و ضد اشغال‌گری با تروریسم، تمایز قائل می‌شود. حمایت از مردم مظلوم فلسطین در برابر جنایات اسرائیل، مصداق بارز این مسئله است؛ در حالی که دنیای غرب، اعمال این حق مشروع را اقدامات تروریستی خوانده و تبلیغات منفی زیادی در این زمینه انجام می‌دهد. در چنین وضعیتی جایگاه سازمان همکاری اسلامی به عنوان یک نهاد فراگیر بین‌المللی اسلامی بسیار حساس است. با توجه به اینکه سازمان همکاری اسلامی به عنوان یک نهاد رسمی بین‌المللی می‌تواند تبیین‌کننده مواضع رسمی دولت‌های اسلامی به صورت مشترک باشد، مطالعه مواضع این سازمان در قبال بحث تروریسم، کمکی به ارائه تصویری کلی از نگرش جهان اسلام در قبال این پدیده است. سؤال محوری ما در این مقاله مواضع سازمان همکاری اسلامی در قبال پدیده تروریسم است و سؤال فرعی نیز توجه به ادبیات فقهی اسلامی می‌باشد. در این مقاله، شاخص‌های اصلی مبارزه با تروریسم که در اسناد سازمان همکاری اسلامی مندرج است، به ویژه کنوانسیون مبارزه با تروریسم، مورد بحث قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: تروریسم، سازمان همکاری اسلامی، سازمان ملل متحد، جهان اسلام.

Email:bozorg_majid@yahoo.com

۱. (نویسنده مسئول) دانشیار دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (س)

Email:Khademian_a2000@yahoo.com

۲. دانش‌آموخته ارشد دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (س)

مقدمه

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و پایان جنگ سرد، فلسفه همگرایی و اتحادیه‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی در غرب، معنای قبلی خود یعنی مقابله با افزون‌طلبی‌های دنیای شرق و کمونیست را از دست داد. آمریکا و متحدان سنتی‌اش نیز، برای گریز از این خلأ فلسفی و حفظ اتحادیه‌ها و همگرایی‌های پیشین به دنبال دستاویز جدیدی می‌گشتند. در این زمان با طرح ایده برخورد تمدن‌های هانتینگتون، اسلام و تمدن اسلامی، هدف تبلیغات منفی غرب و آمریکا قرار گرفت. همچنین تحت تأثیر نظریه جنگ تمدن‌ها، لبه تیز جنگ با تروریسم به سوی جهان اسلام نشانه رفت. پس از وقوع حملات ۱۱ سپتامبر در آمریکا، دنیای اسلام مورد شدیدترین اتهامات قرار گرفت و به بهانه مبارزه با پدیده تروریسم، دو کشور اسلامی افغانستان (۲۰۰۱) و عراق (۲۰۰۳) به اشغال نیروهای غربی و آمریکایی در آمدند.

مبانی اعتقادی اسلام به صراحت یا تلویحاً، در آیات و روایات ترور و اعمال تروریستی را محکوم کرده است. قرآن کریم تصریح کرده است که «اگر شخصی جان دیگری را نجات دهد، مثل این است که جان همه انسان‌ها را نجات داده است و اگر فردی را به قتل برساند مانند این است که تمامی انسان‌ها را کشته است» (مائده: ۳۲).

اسلام ضمن محکوم کردن تروریسم در تمامی اشکال و مظاهرش، میان جنبش‌های آزادی‌بخش ملی و ضد اشغالگری، با تروریسم تمایز قائل می‌شود. حمایت از مردم مظلوم فلسطین در برابر جنایات اسرائیل، مصداق بارز همین مسئله است؛ در حالی که دنیای غرب، اعمال این حق مشروع و مبارزه با اشغال را اقدامات تروریستی خوانده و تبلیغات منفی زیادی در این زمینه انجام می‌دهد. در این چنین وضعیتی جایگاه سازمان همکاری اسلامی به عنوان یک نهاد فراگیر بین‌المللی اسلامی بسیار حساس است. با عنایت به اینکه سازمان همکاری اسلامی به عنوان یک نهاد رسمی بین‌المللی می‌تواند تبیین‌کننده مواضع رسمی دولت‌های اسلامی به صورت مشترک باشد، مطالعه مواضع این سازمان با موضوع تروریسم، کمکی است به ارائه تصویر کلی از نگرش جهان اسلام در قبال این پدیده. سؤال

محوری ما در این مقاله پیرامون، مواضع سازمان همکاری اسلامی در قبال پدیده تروریسم است و به عنوان سؤال فرعی توجه به ادبیات فقهی اسلامی پیش‌بینی شده است.

با توجه به اینکه جمهوری اسلامی ایران از جمله قطب‌های مهم سیاست‌گذاری در سازمان همکاری اسلامی است؛ این بررسی می‌تواند در تدوین سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران، در قبال پدیده تروریسم بین‌المللی مؤثر باشد. ضمن اینکه ایران می‌تواند مواضع سازمان را بیش از پیش در راستای مواضع خاص خود سوق دهد.

محکومیت تروریسم در ادبیات فقهی اسلامی

اسلام همانند هر نظام حقوقی دیگر، خشونت قانونی در قالب مجازات برای جرایم یا دفاع مشروع را تجویز می‌کند؛ اما خشونت غیرقانونی و خودسرانه را ناروا دانسته و تحت عنوان‌های گوناگون از جمله: محاربه، فتک، غدر، اغتیال و ارهاب، با آن مقابله نموده است.

۱. محاربه

محاربه از ماده حرب به معنای جنگ است و در اصطلاح فقهای اسلامی به معنای اسلحه کشیدن در میان مردم به قصد ایجاد ترس، وحشت و ارعاب (خواه در خشکی، دریا، شب، روز، و ...) است.

«المحارب: هو كل من جرد سلاحه أو جهزه لإخافة الناس وإرادة الإفساد في الأرض؛ في برّكان أو في بحر، في مصر أو غيره، ليلاً أو نهاراً» (نجفی، ۱۳۶۲: ۵۶۴) در فقه سیاسی، سلاح برکشیدن و سلب امنیت و آسایش از مردمان با ایجاد خوف و وحشت، از جرایم مهمی است که مستوجب حدّ است.

محاربه یکی از اعمال تهدیدآمیزی است که مرتکب آن مستحق اعدام است. در قرآن کریم، دستور برخورد قاطعانه با آن چنین آمده است: «جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي

الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ» (مائده: ۳۳). در این آیه که مجازات شدید اعدام و تبعید برای محارب مشخص شده، موضوع و هدف ارعاب و تهدید به صراحت ذکر شده و به جز کیفر دنیایی، وعده مجازات دردناک تر اخروی نیز داده شده است.

فقها و اندیشمندان اسلامی تعاریف گوناگونی برای محاربه ذکر نموده‌اند که عناصر اساسی مشترک آنها همان چیزی است که امروزه از آن با نام «ترور» یاد می‌شود و عبارتند از:

۱. سلاح کشیدن و توسل به خشونت غیر قانونی (عنصر مادی جرم)؛

۲. ایجاد رعب و وحشت در مردم (عنصر مادی جرم)؛

۳. براندازی نظام و حکومت یا اختلال در آن.

شیخ طوسی در تعریف «محارب» می‌فرماید:

«محارب» کسی است که سلاح برکشد و از تبه‌کاران باشد، خواه در شهر باشد یا

خارج از شهر، در سرزمین‌های اسلامی باشد یا غیر اسلامی، در شب باشد یا روز (شیخ

طوسی، ۱۳۶۵: ۷۲۰).

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، این هنجارشکنی و سلاح برکشیدن اختصاص به سرزمین‌های اسلامی ندارد. در کلام شیخ طوسی به صراحت آمده است: «فی بلاد شرک کان او فی بلاد الاسلام». پس ایجاد جوّ ترس، رعب، سلاح برکشیدن، سلب آسایش و امنیت، حتی در سرزمین‌های شرک نیز در تعریف «محارب» می‌گنجد. در کلام امام خمینی نیز از اطلاق سخن چنین استفاده می‌شود؛ زیرا ایشان سلاح کشیدن را مختص سرزمین‌های اسلامی ندانسته‌اند، بلکه قصد ایجاد فساد در زمین (نه لزوماً در سرزمین‌های اسلامی) را ملاک جرم «محارب» دانسته‌اند (امام خمینی ۱۳۷۹: ۸۸۹). عنوان «محاربه» در فقه اسلامی، بسیاری از مصادیق جرم‌های تروریستی را (مانند هواپیماربایی، گروگان‌گیری، غارت‌گری، آدم‌ربایی، بمب‌گذاری و کشتار انسان‌های بی‌گناه) دربرمی‌گیرد. در عین حال، صرفاً اقداماتی را شامل می‌شود که به قصد ایجاد فساد و به انگیزه‌های نامشروع باشد؛ چنان‌که در آیه شریفه یاد شده، محاربه در کنار «افساد فی الارض» ذکر شده است و در کلام فقها نیز بدان تصریح شده است؛ شیخ طوسی محارب را تبه‌کاری می‌داند که سلاح برکشد (شیخ طوسی ۱۳۶۵: ۲۷۰).

۲. فتک

در آموزه‌های اسلامی، بر اساس روایات، «فتک» مورد نکوهش و منع قرار گرفته است. «فتک» در لغت به معنای کشتن یا مجروح کردن بی‌گناه است به خواسته نفس و با انگیزه‌های مادی و امری که با بی‌پروایی و تجاهر یا به صورت غافلگیرانه انجام شود (ابن اثیر، بی تا، ج ۲: ۴۰۹).

بنابراین، واژه «فتک» در نظر علمای لغت، دارای ارکان و مقوماتی است:

الف. اقدامی است از روی میل و خواست نفسانی و نه بر مبنای قاعده و قانون^۱؛

ب. عملی است خودسرانه (ابن منظور، ۱۴۰۵ ج ۱۰: ۴۷۳)؛

ج. در فتک، اغراض شخصی نیز دخالت دارد؛

د. همراه با لجاجت و پافشاری است؛

ه. جرئت داشتن و جری بودن نیز در معنای آن نهفته است؛

در این صورت «فاتک» کسی است که پروایی نسبت به عمل خود ندارد و خود را در برابر آن مسئول نمی‌داند. از این رو، برای او مهم نیست که در برابر اعمالش حجتی دارد یا نه. به همین دلیل، هر شخص بی‌باکی که به کارهای بزرگ دست می‌زند، در لغت «فاتک» نامیده می‌شود.

و. غافلگیری و وقوع قتل در غیر رویارویی جنگی (ابن منظور، ۱۴۰۵ ج ۱۰: ۴۷۲).

بنابراین «فتک» یعنی کشتن یا مجروح ساختن خودسرانه بی‌گناه، بدون مجوز شرعی، به خواست نفس، با انگیزه‌های مادی یا شخصی، همراه با بی‌پروایی و تجاهر به صورت غافلگیرانه.

بنابراین فاتک یا گروه فتک کسانی هستند که خودسرانه و بدون ضابطه، برای دستیابی به منافع شخصی یا گروهی یا مادی، انسان‌های بی‌گناه را غافلگیرانه و ناجوان‌مردانه همراه با بی‌پروایی و تجاهر

۱. چنان که در القاموس المحيط (ج ۳: ۳۱۵) و در لسان العرب (ج ۲: ۴۷۲) آمده است: «الفتک رکوب ما هم من الامور و دعت الیه نفس» و در العین (۶۱۶:) درباره فاتک آمده است: «الذی یرتکب ما تدعوه الیه نفسه من الجنایات».

و بدون مجوز شرعی، مورد حمله قرار می‌دهند که در ادبیات سیاسی امروز، از آن به «ترور» و «تروریست» تعبیر می‌شود.

۳. اغتیال و غیله

یکی دیگر از اقدامات ضد امنیتی که در اسلام حرام و جرم شمرده شده، «غیله» و «اغتیال» است که ماهیتی همانند فتک دارد؛ با این تفاوت که در غیله و اغتیال، عملیات به صورت کمین و فریب انجام می‌گیرد، به گونه‌ای که مقتول، فریفته و غافلگیر شود و قدرت بر انجام کاری نداشته باشد.^۱ البته برخی آن را مرادف «ترور» هم دانسته‌اند (کوشا، ۱۳۸۶: ۱۸۲). از این رو، در تعریف «اغتیال» و «غیله» گفته‌اند: شیوه‌ای که کسی، دیگری را فریب دهد و در موضعی مخفیانه او را به قتل برساند.

علامه حلی در تذکرة الفقهاء گفته است: «اگر کافر در میدان جنگ گمان برد که مسلمانان قصد دارند به وی امان دهند، در حالی که مسلمانان چنین مقصودی نداشته باشند و او با چنین گمانی تسلیم شود، روا نیست او را غیله کنند و از روی فریب بکشند (علامه حلی، ۱۴۱۴ ج ۱: ۴۱۵).

۴. غدر

«غدر» یکی از عناوین مجرمانه در جنگ و عبارت است از مکر و حيله‌ای که در جنگ به کار می‌برند؛ بدین نحو که به افرادی از دشمن امان می‌دادند تا وارد قلمروشان شوند، سپس آنها را غافلگیر نموده و به قتل می‌رسانند. فقهای شیعه به حرمت و عدم جواز «غدر» به کفار تصریح کرده‌اند. مرحوم علامه حلی در این باره می‌فرماید: «و یَحْرَمُ الْغَدْرُ بِالْكَفَّارِ» (علامه حلی، ۱۴۱۳: ۴۸۷).

۱. در لسان العرب آمده است: «والغیله: ان یخدع الرجل حتی یخرج به الی موضع یخفی فیه امره ثم یقتله» (ج ۱۰: ۴۷۳) و نیز در الفائق فی غریب الحدیث آمده است: «الفصل بین الفتک والغیله ان الفتک هو ان تهتبل عزته فتقتله جهارا والغیله ان تکتمن فی موضع فتقتله خفیة» (ج ۳: ۶).

برخی دیگر از فقها با همین مضمون، به انجام ندادن آن اشاره کرده‌اند: «ولا يجوز التمثيل بالكفار ولا العذر بهم ولا الغلول منهم». قاضی ابن براج به جای واژه «کفار» واژه «عدو» را آورده است: ولا يجوز التمثيل بالعدو ولا العذر به. صاحب جواهر نیز معتقد است که غدر به کفار جایز نیست؛ این گونه که پس از امان دادن، آنان را به قتل برسانیم. ایشان در علت ناروایی غدر به برخی روایات و ملازمات شرعی استناد نموده‌اند و از جمله روایتی از امام محمد باقر^(ع) که فرمودند: «ما من رجل آمن رجلا علی دمه ثم قتلها إلا جاء يوم القيامة يحمل لواء العذر». هیچ کس نیست که به دیگری (دشمن) امان دهد و سپس او را بکشد؛ مگر آنکه روز قیامت پرچم نیرنگ حمل نماید (قاضی ابن براج، ۱۴۰۴: ۳۰۳).

قابل توجه است که غدر در ردیف خیانت به عهد و پیمان، کشتن ناجوانمردانه و چیزی غیر حیل‌های جنگی و تاکتیک‌های نظامی است که در حالت اعلام وضعیت جنگی صورت می‌گیرد و شیوه‌ای عقلائی برای غلبه بر دشمن است.

۵. ارهاب

این کلمه و مشتقات آن، در ادبیات قدیم عرب به معنای ترس، ترساندن و دچار هراس نمودن بوده که قرآن هم بر همین معنا تأکید دارد.^۱ «الارهابی» کسی است که برای برپاداشتن قدرت و سلطه خود به ترساندن متوسل می‌شود. در کتاب فرهنگ اصطلاحات معاصر، «ارهاب» به معنای ترساندن، ایجاد ترس و وحشت، تهدید، ترور، هشدار مسلحانه، خشونت، إرعاب و تروریسم به کار رفته؛ و نیز «ارهاب الدولی» به تروریسم دولتی یا بین‌المللی؛ «شبکه ارهاب» به باند ترور و «شبکه ترور ارهابی» به تروریست و تروریستی ترجمه شده است.

۱. برای مثال رجوع شود به: (بقره: ۴۰).

مواضع سازمان همکاری اسلامی از منظر اسناد مصوب

مقوله تروریسم و مبارزه با آن در اسناد متعدد سازمان همکاری اسلامی مورد بحث قرار گرفته است که عبارتند از:

۱. اعلامیه مکه مکرمه، (سومین کنفرانس سران، ۱۹۸۱)؛
 ۲. قطعنامه شماره پ ۱۶۱۶، (ششمین کنفرانس سران در داکار، ۱۹۹۱)؛
 ۳. قطعنامه شماره پ - ۴۳/۷، دستورالعمل دولت‌های عضو سازمان همکاری اسلامی در مبارزه با تروریسم بین المللی (کازابلانکا، ۱۹۹۴)؛
 ۴. کنوانسیون سازمان همکاری اسلامی در زمینه مبارزه با تروریسم بین المللی (واگادوگو، بورکینافاسو، جولای ۱۹۹۹)؛
 ۵. بیانیه سازمان همکاری اسلامی در مورد تروریسم بین المللی (دوحه، اکتبر ۲۰۰۱)؛
 ۶. نشست فوق العاده وزرای خارجه همکاری اسلامی در زمینه تروریسم (کوالالمپور آوریل، ۲۰۰۲)؛
 ۷. بیانیه عمومی کنفرانس بین المللی مقابله با تروریسم (ریاض، فوریه ۲۰۰۵)؛
 ۸. اعلامیه ی سومین اجلاس فوق العاده سازمان همکاری اسلامی (مکه، دسامبر ۲۰۰۵)؛
 ۹. قطعنامه شماره پ - ۱۲/۳۳ پیرامون مبارزه با تروریسم بین المللی (باکو، ۲۰۰۶)؛
 ۱۰. کنفرانس بین المللی تروریسم: ابعاد، تهدیدها و راهکارهای مقابله با آن (تونس نوامبر، ۲۰۰۷).
- البته اسناد دیگری شامل سخنرانی‌های دبیر کل سازمان کنفرانس اسلامی، گزارش‌ها و صورت جلسه‌های نشست‌ها نیز در این مجموعه قابل بررسی هستند که چکیده و محتوای آنها در اسناد مصوب تالی آمده است.

بررسی اسناد مصوب سازمان همکاری اسلامی

الف. قطعنامه شماره پ ۴۲۱۷، مصوب هفتمین کنفرانس سران اسلامی، کازابلانکا، مغرب،

نشست برادری و نوشکوفایی، ۱۵-۱۳ دسامبر ۱۹۹۴

طی این قطعنامه، دولت‌های عضو سازمان همکاری اسلامی، تعهد خود را به اصول اخلاقی و ارزشهای انسانی اعلام می‌دارند. همچنین با الهام از مذهب عالی تسامح‌پذیر و اقتباس از سنن و میراث خود، که آنها را به برائت از تمامی اشکال بی‌عدالتی، تجاوز و اعمال مغایر با تسامح سوق می‌دهد، جدیت خود را در مبارزه با تروریسم ابراز می‌دارند و وجود اجماع بین‌المللی در مبارزه با تروریسم را می‌پذیرند. این دولت‌ها، مبارزه با تروریسم را نبرد علیه تمامی اشکال و علل آن می‌دانند و اقدام خشونت‌بار علیه زندگی و اموال مردم بیگناه، نقض حاکمیت دولت‌ها و به مخاطره انداختن حقوق ملل را مصداق عملیات تروریستی می‌دانند.

طی همین قطعنامه، سازمان همکاری اسلامی، ضرورت تبیین معاییر مشخص مبتنی بر حقوق بین‌الملل را برای تمایز آشکار میان تروریسم و مبارزه ملل در آزادیخواهی ملی را یادآور می‌شود. در این قطعنامه بر موضوع همکاری اسلامی جهت اتخاذ اقدامات عملی در هر مکان برای کشف و کنترل تروریسم تأکید شده است. به موازات آن نیز موضوعاتی مانند حق مشروع و غیر قابل انکار حق تعیین سرنوشت، استقلال برای تمامی ملل (که تحت سلطه رژیم‌های نژاد پرست، استعماری و اشغالگر بیگانه هستند) و مبارزه بر حق جنبش‌های آزادیخواهی ملی مورد تأکید قرار گرفته است.

همچنین در این قطعنامه، مجموعه فعالیت‌های تروریستی که به طور مستقیم یا غیرمستقیم از سوی دولت‌ها تدارک و برنامه‌ریزی می‌شوند و قصد آنها بی‌ثبات‌سازی کشورها است و باعث گسترش خشونت و وحشت می‌شود، محکوم می‌شود.

دولت‌های عضو سازمان همکاری اسلامی طی این قطعنامه، تلاش‌های عیجولانه‌ای را که درصدد محو و نادیده انگاشتن تفاوت اساسی میان تروریسم و مبارزات مشروع ملل است را محکوم می‌کنند؛ مبارزات مشروعی که منطبق با اصول حقوق بین‌الملل، مقررات و منشور سازمان همکاری اسلامی و

سازمان ملل است. همچنین به اقدام برخی از مراکز که مقاصد سیاسی تعدادی از کشورهای اسلامی را پناهگاه تروریست‌ها خوانده‌اند، اعتراض می‌کنند.

این قطعنامه، به صراحت به قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل شماره ۱۵۱۴ سال ۱۹۶۰ اشاره می‌کند که در تضمین حق تعیین سرنوشت و حق استقلال طلبی ملل تحت استعمار صادر شده است. در بند اول قطعنامه، حمایت هفتمین کنفرانس سران اسلامی را از تلاش برای برگزاری یک کنفرانس بین‌المللی و با مدیریت سازمان ملل، جهت تعریف تروریسم و تمایز آن با مبارزات آزادیخواهانه ملی، اعلام می‌دارد و در بند سوم از دولت‌های عضو می‌خواهد تا سازمان ملل را برای برگزاری کنفرانس مذکور تشویق کنند (Res.No.42/7-P.1994).

ب. قطعنامه شماره پ-۴۳/۷، دستورالعمل دولت‌های عضو سازمان همکاری اسلامی در مبارزه با تروریسم بین‌المللی (۱۹۹۴)

در این قطعنامه از دبیر کل سازمان همکاری اسلامی درخواست شده تا این سند (دستورالعمل) را به سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای ارسال نماید و برنامه کاری موسوم به «پیگیری» را مدون سازد. در قسمت مقدمه دستورالعمل دولت‌های عضو سازمان همکاری اسلامی مطابق با اصول مذهب تسامح‌گرای اسلامی، تروریسم را در تمامی اشکال و مظاهرش مردود می‌دانند و بر رعایت مقررات منشور سازمان همکاری اسلامی و اهدافش تأکید می‌ورزند. اهدافی که ایجاد بستر مناسب به منظور تقویت تعاون و مفاهمه میان دولت‌های عضو، احترام به حاکمیت، تمامیت ارضی، ثبات و امنیت ملی و عدم مداخله در امور داخلی یکدیگر را مدنظر دارد. در این دستورالعمل مسئله مقابله با تداوم فعالیت‌های تروریستی و از جمله آن، موارد مرتبط مستقیم و یا غیر مستقیم با دولت‌ها مطرح ساخته و آن را زمینه‌ساز خطر جدی بر علیه صلح، ثبات و امنیت بین‌المللی دانسته است.

این دستورالعمل ضمن تأکید بر ضرورت تلاش برای حذف علل بروز پدیده تروریسم، مظاهر آن را که علیه حیات و اموال مردم بیگانه، نقض حاکمیت دولت‌ها و به خطر انداختن حقوق ملل اجرا می‌شود، محکوم می‌سازد و بر اهمیت همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و مبارزه با آن تأکید می‌ورزد.

همچنین همانند اسناد قبلی، ضرورت تبیین تفاوت میان تروریسم و مبارزه ملل برای آزادیخواهی ملی، مقابله با تمامی اشکال استعمار، اشغالگری بیگانه و تبعیض نژادی را بر پایه معاییر بین‌المللی یادآور می‌گردد.

این دستورالعمل در پاراگراف مستقلی، عنوان‌های حق مشروع و غیر قابل انکار حق تعیین سرنوشت و استقلال، برای تمام مللی که تحت سلطه رژیم‌های نژادپرست، استعماری و اشغال بیگانه هستند را مورد تأیید قرار می‌دهد و تأکید ویژه‌ای در خصوص حقانیت مبارزات جنبش‌های آزادیخواهانه ملی ابراز می‌دارد.

بر اساس دستورالعمل، دولت‌های عضو، طی شش بند، روش‌های مقابله خود با تروریسم را مشخص می‌سازند. در بند اول، اعلام شده که تروریسم تحت هیچ شرایطی توجیه‌پذیر نیست و لذا دولت‌های عضو به صراحت تمامی روش‌ها و عملیات تروریستی را بدون ملاحظه ریشه‌ها، علل و اهداف آنها محکوم می‌سازند؛ البته بدون اینکه لطمه‌ای به حقوق مشروع ملل تحت اشغال بیگانه و مبارزه و استقلال‌طلبی آنها وارد آید.

بر اساس بند دوم، دولت‌های عضو تعهد جدی خود را به مبارزه با تروریسم و اتخاذ گام‌های قاطعانه دسته‌جمعی و دو جانبه اعلام می‌دارند و می‌کوشند از هرگونه اقدام یا مشارکت در کمک مالی، تشویق یا حمایت مستقیم و یا غیر مستقیم اقدامات تروریستی جلوگیری کنند. اقدامات ضروری برای اینکه سرزمین‌هایشان مورد استفاده جهت طراحی، سازمان‌دهی، آغاز یا مشارکت در فعالیت‌های تروریستی قرار نگیرد و از ورود، اقامت فردی یا جمعی، اعزام نیروی انسانی، آموزش، مسلح‌سازی، کمک مالی، جذب نیرو یا تدارک هرگونه امکانات به عوامل تروریست ممانعت به عمل آید. همچنین همکاری میان خود در راستای مبارزه با تروریسم، مجازات و بازداشت عاملان آن در سرزمین‌هایشان را افزایش دهند و به مبادله اطلاعات ذی‌ربط پردازند.

در بند سوم، دولت‌های عضو تعهد خود را به تضمین حفاظت، امنیت هیأت‌های کنسولی و دیپلماتیک و پرسنل آنها مطابق با کنوانسیون‌های موجود اعلام می‌دارند.

بند چهارم به عزم و تعهد دولت‌های عضو، مبنی بر گسترش اطلاع‌رسانی و فعالیت‌های رسانه‌ای برای مقابله با اقدامات تبلیغاتی بر ضد اسلام، از طریق پررنگ‌سازی تصویر واقعی مذهب شریف اسلام و ارائه تصویر واقعی گروه‌های تروریستی، دوگانگی پیام آنها و خطر آنها برای ثبات و امنیت دولت‌های عضو اشاره دارد.

دستورالعمل در بند پنجم (در برنامه‌های درسی و آموزشی) سخن از اهمیت پیش‌بینی مباحث ارزش‌های والای انسانی، اصول و اخلاق اسلامی که توسل به تروریسم را منع ساخته است، به میان می‌آورد و در بند پایانی ششم، تعهد دولت‌های عضو را به اجرای مفاد دستورالعمل یادآور می‌شود (Res.No.43/7, 1994).

ج. کنوانسیون سازمان همکاری اسلامی در زمینه مبارزه با تروریسم بین الملل، ژوئیه ۱۹۹۹

این کنوانسیون ۴۲ ماده‌ای، در بیست و ششمین کنفرانس وزرای امور خارجه کشورهای اسلامی بر اساس قطعنامه پ۵۹/۲۶ به تصویب رسیده است (Annex to Res.No.59/26 P). و به دنبال به حد نصاب رسیدن دولت‌های تصویب‌کننده آن، در مجالس قانون‌گذاری داخلی، از نوامبر ۲۰۰۲ قابلیت اجرا یافته است (Speech of the Secretary-General.5 feb.2005). سازمان همکاری اسلامی طی این کنوانسیون به تفصیل مباحث متنوع مرتبط با تروریسم بین المللی، نحوه مقابله با آن و روش‌های همکاری میان دولت‌های عضو را مشخص می‌سازد.

بر اساس مفاد کنوانسیون، دولت‌های عضو سازمان همکاری اسلامی در پیروی از شریعت تسامح‌گرای اسلام، تمامی اشکال خشونت و تروریسم را به ویژه حالت افراطی آن را مردود می‌دانند و خواسته خود مبنی بر حمایت از حقوق بشر را اعلام می‌دارند؛ حقوق بشری که مقررات آن بر پایه اصول حقوق بین الملل و بر همکاری میان ملل برای برقراری صلح استوار شده است.

دولت‌های عضو سازمان همکاری اسلامی در این کنوانسیون، پیروی خود را از اصول مذهبی، اخلاقی رفیع احکام شریعت اسلامی و میراث انسانی امت اسلامی اعلام داشتند و تعهد خود را به منشور

سازمان کنفرانس اسلامی، اهداف و اصول آن ابراز داشتند. همچنین خود را متعهد به اصول حقوق بین‌الملل و منشور سازمان ملل متحد و قطعنامه‌های آن سازمان با موضوع تروریسم دانستند. دولت‌های عضو بر مشروعیت حق ملل در مبارزه علیه اشغالگری بیگانه و استعمار و رژیم‌های نژادپرست، با تمامی ابزار، از جمله مبارزات مسلحانه، برای آزاد سازی سرزمین‌های خود و کسب حقوق حقه، در زمینه حق تعیین سرنوشت و استقلال که منطبق با اهداف و اصول منشور سازمان ملل متحد است تأکید داشته و اعتقاد خود را مبنی بر اینکه تروریسم ناقض آشکار حقوق بشر است (به ویژه حق آزادی و امنیت) اعلام کردند.

کنوانسیون در بخش اول در قسمت تعاریف و کلیات، طی ماده اول، پس از تعریف دولت و طرف متعاقد به تعریف تروریسم و جرم تروریستی می‌پردازد. در این رابطه تروریسم به معنی هر اقدام خشونت‌بار یا خطرآفرینی که با انگیزه و درصدد طرح جنایت فردی یا دسته جمعی، وحشت‌آفرینی عمومی، مصدوم ساختن و به مخاطره افکندن جان، شرف، آزادی، امنیت و حقوق مردم و در معرض خطر قرار دادن محیط زیست، امکانات شهری، اموال عمومی یا خصوصی، اشغال اماکن عمومی و خصوصی، به خطر انداختن وضعیت منابع ملی یا امکانات بین‌المللی، به خطر انداختن تمامیت ارضی، وحدت سیاسی یا حاکمیت دولت‌های مستقل تعریف شده است.

از منظر کنوانسیون، جرم تروریستی عبارت است از هرگونه عمل در آغاز کردن، مشارکت ورزیدن یا اجرای عملیات تروریستی در هر یک از کشورهای متعاقد، بر ضد شهروندان و دولتمردان، تأسیسات یا منافعشان و یا اماکن متعلق به دولت‌های خارجی یا شهروندان بیگانه که مقیم دولت‌های متعاقد هستند؛ در صورتی که عمل و جرم مذکور بر طبق قانون داخلی کشور متعاقد قابل مجازات باشد.

بر اساس بند چهار، ماده یک، جرایمی که در کنوانسیون‌های دوازده‌گانه بین‌المللی مرتبط با فعالیت‌های تروریستی آمده، به استثناء جرایمی که در قانون کشور متعاقد ذکر نشده، یا کنوانسیون

مزبور توسط دستگاه قانون‌گذاری آنها به تصویب نرسیده است، به عنوان جرم تروریستی تلقی می‌گردد.^۱

بر اساس ماده دوم همین بند، مبارزه ملل شامل مبارزات مسلحانه بر ضد اشغال بیگانه، تجاوز، استعمار و تفوق‌طلبی که هدفش آزادسازی و کسب حق تعیین سرنوشت مطابق با اصول حقوق بین‌الملل است به عنوان جرایم تروریستی تلقی نمی‌گردند.

بر پایه همین ماده، جرایم تروریستی به عنوان مصداق جرم سیاسی تلقی نمی‌شوند و جرایم زیر نیز حتی اگر با مقاصد سیاسی انجام شوند به عنوان جرم سیاسی محسوب نمی‌گردند:

۱. کنوانسیون‌های دوازده‌گانه عبارتند از:

۱. «کنوانسیون هجوم و یا سایر اعمال ارتكابی داخل هواپیما» توکیو، ۱۹۶۳
۲. «کنوانسیون مقابله با تصرف غیرقانونی هواپیما» لاهه، ۱۹۷۰
۳. «کنوانسیون مقابله با اعمال غیرقانونی بر ضد امنیت پروازهای غیر نظامی» مونترال، ۱۹۷۱
۴. «کنوانسیون جلوگیری و مجازات جرایم بر ضد اشخاصی که از مصونیت بین‌المللی، از جمله دیپلماتیک برخوردارند» نیویورک، ۱۹۷۳
۵. «کنوانسیون بین‌المللی مقابله با گروگانگیری» نیویورک، ۱۹۷۹
۶. قانون ملل متحد درباره کنوانسیون دریایی ۱۹۸۸ و مقررات مرتبط با آن در زمینه دزدی دریایی
۷. «کنوانسیون حفاظت فیزیکی مواد هسته‌ای» وین، ۱۹۷۹
۸. «پروتکل مقابله با اعمال غیرقانونی خشونت بار در فرودگاه‌ها، مکمله کنوانسیون مقابله با اعمال غیرقانونی بر ضد امنیت هواپیمایی غیر نظامی»، مونترال ۱۹۸۸
۹. «پروتکل مقابله با اعمال غیرقانونی بر ضد امنیت سکوها ثابت در فلات قاره» رم ۱۹۸۸
۱۰. «کنوانسیون مقابله با اعمال غیرقانونی بر ضد امنیت دریانوردی» رم ۱۹۸۸
۱۱. «کنوانسیون بین‌المللی مقابله با بمب‌گذاری تروریستی» نیویورک ۱۹۹۷
۱۲. «کنوانسیون علامت‌گذاری مواد انفجاری پلاستیکی برای اغراض اکتشافی» مونترال ۱۹۹۱

تعرض به شاهان، رؤیسان دولت‌های متعاقد، همسران، والدین و فرزندان آنها، تعرض به ولیعهد، رؤسای جمهور، معاونان رؤیسان دولت، وزراء در هر یک از دولت‌های متعاقد، تعرض به اشخاصی که از مصونیت بین‌المللی برخوردارند شامل سفیران، دیپلمات‌های حاضر در کشورهای متعاقد و یا در کشورهای آکر دیته قتل و یا سرقت با عنف علیه افراد و مقامات و یا سرقت از وسایل حمل و نقل عمومی یا تجهیزات ارتباطات عمومی، عملیات خراب‌کاری و نابودسازی اموال عمومی که برای خدمات عمومی پیش‌بینی شده‌اند حتی اگر متعلق به یک دولت متعاقد دیگر باشد. همچنین جرایم مرتبط با ساخت قاچاق و یا تملک تسلیحات، مهمات و مواد انفجاری.

بر اساس این ماده، تمامی اشکال جرایم بین‌المللی شامل قاچاق مواد مخدر، انسان و پول‌شویی که به قصد تأمین مالی اهداف تروریستی صورت گیرد به عنوان جرم تروریستی تلقی می‌شود. کنوانسیون در بخش دوم، موضوع همکاری دولت‌های متعاقد در مبارزه تروریسم را بحث می‌کند و ابتدا اقدامات لازم برای مقابله با جرایم تروریستی را برمی‌شمارد.

بر اساس ماده سوم، دولت‌های متعاقد متعهد می‌گردند هیچگونه اقدامی در پیشگامی یا مشارکت در امر سازمان دهی، تأمین مالی، تحریک یا حمایت از فعالیت‌های تروریستی به صورت مستقیم یا غیر مستقیم به عمل نیاورند. بر پایه همین ماده، دولت‌های متعاقد اقدامات ذیل را مد نظر قرار خواهند داد:

- اقدامات پیشگیرانه؛ بدین ترتیب که مانع از ارتکاب جرایم تروریستی در سرزمین‌هایشان گردند، این ممانعت شامل جلوگیری از نفوذ عوامل تروریست، پناهندگی، اقامت دادن آنها در سرزمین‌هایشان به صورت دسته جمعی یا فردی، میزبانی آنها برای آموزش، مسلح‌سازی و کمک مالی یا ایجاد تسهیلات برای آنها شوند.

- همکاری و هماهنگی لازم را با سایر دولت‌های متعاقد به ویژه دولت‌های همجوار که از جرایم تروریستی مشترک و یا مشابه رنج می‌برند به انجام رسانند.

- توسعه و تقویت سیستم‌های مرتبط با کنترل و بازرسی در حمل و نقل، واردات، صادرات همچنین موارد به‌کارگیری تسلیحات، مهمات و مواد انفجاری، به علاوه سایر ابزار تهاجم، کشتار و

نابودسازی و همچنین تقویت بازرسی‌های میان مرزی، نظارت‌های گمرکی برای جلوگیری از انتقال اینگونه مواد از کشور متعاقد به سایر کشورهای متعاقد، به استثنای مواردی که انتقال مواد مذکور برای مقاصد قانونی صورت گیرد.

- توسعه و تقویت سیستم‌های مرتبط با نگهداری، امنیت مرزها، گذرگاه‌های هوایی، دریایی و زمینی
 - تقویت برنامه‌های تضمین امنیت و حفاظت از اشخاص، تأسیسات حیاتی و تجهیزات حمل و نقل عمومی

- تشدید بیشتر حفاظت و امنیت اشخاص و هیأت‌های دیپلماتیک و کنسولی کشورها، سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای و آکر دیته در کشورهای متعاقد

- ارتقاء فعالیت‌های اطلاعاتی-امنیتی و هماهنگ‌سازی آنها با اقدامات سایر دولت‌های متعاقد در راستای سیاست‌های اطلاعاتی-امنیتی کشور خود؛ با هدف آشکار سازی اهداف گروه‌ها، سازمان‌های تروریستی و خنثی‌سازی طرح‌ها و افشای دامنه خطر آنها در قبال امنیت و ثبات کشورها
 - تأسیس یک پایگاه اطلاعاتی از سوی هر یک از دولت‌های متعاقد برای جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها در خصوص عوامل، گروه‌ها، سازمان‌ها و جنبش‌های تروریستی؛ برای کنترل و بازبینی روند توسعه پدیده تروریسم و تجربیات موفق در مبارزه با آن. مزید بر آن، دولت متعاقد این اطلاعات را به روز می‌سازد و آنها را با مقامات ذی صلاح سایر کشورهای متعاقد با رعایت محدودیت‌های قانونی و مقررات هر کشور مبادله می‌کند.

اقدامات مقابله با تروریسم شامل:

- بازداشت عوامل جرایم تروریستی و مجازات آنها، مطابق با قانون داخلی خود و استرداد آنها، مطابق با مقررات این کنوانسیون و یا کنوانسیون‌های موجود میان دولت‌ها؛
 - تضمین حفاظت مؤثر از اشخاصی که در حوزه قضایی - کیفری جرایم تروریستی کار می‌کنند به علاوه شاهدان و بازپرسان؛

- تضمین حفاظت مؤثر از منابع اطلاع رسانی و شاهدان جرایم تروریستی؛

- کمک رسانی به قربانیان تروریسم؛

- برقراری همکاری مؤثر، میان نهادهای ذی ربط در کشور متعاقد و شهروندان، برای تشویق شهروندان به اطلاع رسانی و همکاری در دستگیری عاملان.

کنوانسیون در ماده چهار به نحوه همکاری اسلامی میان دولت‌های عضو می‌پردازد و موارد همکاری را شامل عنوان‌های ذیل می‌داند:
تبادل اطلاعات در:

- فعالیت‌ها و جرایم ارتكابی از سوی گروه‌های تروریستی، رهبران آنها، عواملشان، مقرها، آموزش‌ها، تجهیزات و منابع، تأمین مالی انواع تسلیحات، مهمات و مواد انفجاری؛

- وسایل ارتباطی و تبلیغات به کار گرفته شده از سوی گروه‌های تروریستی، نحوه عمل آنها، تحرکات رهبران و عوامل و اسناد سفرهای آنها؛

- اطلاع‌رسانی فوری به دولت‌های متعاقد ذی ربط نسبت به هرگونه جرم تروریستی که در سرزمین آنها برنامه‌ریزی شده و هدفش ضربه زدن به منافع آن کشور و شهروندانش می‌باشد. همچنین گزارش وقایع مرتبط با جرم، قربانیان، خسارات وارده و تمهیدات پیش بینی شده در ارتكاب جرم؛ البته بدون اینکه به مقتضیات بازپرسی و تحقیقات کشور متعاقد لطمه‌ای وارد سازد؛

- اطلاع رسانی برای دستگیری کسانی که متهم به ارتكاب یک جرم تروریستی بر علیه منافع کشور متعاقد دیگر هستند یا از باب مساعدت، همدستی و تبانی، تحریک و کمک مالی در جرم تروریستی مشارکت دارند.

البته دولت‌های متعاقد اقدام لازم را برای رعایت محرمانه بودن اطلاعات مبادله شده به عمل می‌آورند و مانع از درز این اطلاعات به کشورهای غیر متعاقد یا سایر دولت‌های متعاقد (بدون رضایت قبلی دولت منبع اطلاعات) می‌شوند.

دولت‌های متعاقد متعهد هستند در زمان بازداشت مظنونان فراری یا محکومان به جرایم تروریستی از سوی یک دولت متعاقد، کمک‌های لازم را در زمینه مراحل تحقیق به آن دولت مطابق مقررات کشور خود بنمایند.

کنوانسیون همچنین دولت‌های متعاقد را به افزایش فعالیت‌های اطلاع‌رسانی فرهنگی برای مقابله با تبلیغات ضد اسلامی از طریق ارائه تصویر واقعی تسامح‌پذیری اسلام و هشدار دادن نسبت به خطر گروه‌های تروریستی بر ضد ثبات و امنیت کشورهای اسلامی فرا می‌خواند و موضوع گنجاندن ارزش‌های شریف انسانی و مذمت عمل تروریستی در منابع آموزشی مدارس را درخواست می‌کند. کنوانسیون در بند پنجم، ماده چهار، از تلاش‌های به عمل آمده در حوزه اندیشه اسلامی که تفکر مترقی اسلامی مبتنی بر اجتهاد را متمایز می‌سازد، حمایت می‌کند.

کنوانسیون طی مواد ۵ تا ۳۸ به مباحث قضایی می‌پردازد و عنوان‌های جرایم قابل استرداد، رسیدگی نیابتی، همکاری در بازپرسی و تحقیقات قضایی، تبادل شواهد و اسناد قضایی، روش‌های استرداد، آئین دادرسی کیفری جرایم تروریستی و پیش‌بینی اقدامات امنیتی و حفاظتی از شهود و متخصصان و خانواده آنها را مورد بحث قرار می‌دهد (Con. Annex to Res.No.59/26/P).

د) اعلامیه کوالالمپور در زمینه تروریسم بین‌المللی، اجلاس فوق‌العاده وزرای امور خارجه کشورهای عضو کنفرانس اسلامی، آوریل ۲۰۰۲

به دنبال حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و ایجاد موجی جهانی بر ضد تروریسم، سازمان همکاری اسلامی نیز درصدد تقویت اقدامات خود در مبارزه با تروریسم بین‌المللی برآمد. وزرای امور خارجه کشورهای اسلامی در اجلاس فوق‌العاده خود از اول تا سوم آوریل ۲۰۰۲ در کوالالمپور مالزی، اعلامیه‌ای را در هفته بند به تصویب رساندند.

در بند اول اعلامیه، کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی، اراده جمعی خود را به مبارزه با تروریسم و پاسخگویی به مسائلی که پس از واقعه یازده سپتامبر، مسلمانان و کشورهای اسلامی را تحت تاثیر قرار داده است اعلام می‌دارند.

در بند دوم، اقدامات و اسناد قبلی سازمان همکاری اسلامی، در موضوع مبارزه با تروریسم مورد تأکید مجدد قرار می‌گیرد.

در بند چهارم، اعضای امضاء کننده اعلامیه، تعهد مجدد خود را به اصول و آموزه‌های اسلام یادآور می‌شوند؛ اصول و آموزه‌هایی که تعرض و تهاجم را محکوم می‌سازد و صلح، تسامح و احترام به دیگران را ارج می‌نهد و کشتار انسان‌های بی‌گناه را محکوم می‌کند.

دولت‌های عضو سازمان همکاری اسلامی، در بند پنجم، هرگونه تلاش برای برقراری ارتباط میان اسلام و مسلمانان با تروریسم را مردود می‌شمارند و اعلام می‌دارند که پدیده تروریسم اساساً ارتباطی با مذاهب، تمدن‌ها و یا ملیت‌ها ندارد.

در بند ششم اعلامیه، ابراز می‌دارد که اقدامات پیشگیرانه در مبارزه با تروریسم نباید دورنمای قومی یا مذهبی داشته باشد و اجتماع خاصی را هدف قرار دهد.

شرکت کنندگان در نشست کوالالامپور، در بند هفتم، صریحاً تمامی اشکال و مظاهر تروریسم بین‌المللی از جمله تروریسم دولتی را بدون توجه به انگیزه عاملان و حتی قربانیان آن محکوم می‌کنند و اعلام می‌دارند که تروریسم یک خطر جدی برای صلح و امنیت بین‌المللی و نمونه‌ای از نقض آشکار حقوق بشر است.

سازمان همکاری اسلامی، در بند هشتم اعلامیه، بر موضع اصولی خود در زمینه مشروعیت مقاومت در قبال تجاوز بیگانه، مبارزات ملل تحت استعمار یا تحت سلطه، اشغال بیگانه برای آزادسازی ملی، حق تعیین سرنوشت در چهارچوب حقوق بین‌الملل و منشور ملل متحد اصرار می‌ورزد. در این بند سازمان همکاری اسلامی مجدداً اهمیت و فوریت نیل به یک توافق بین‌المللی برای تعریف تروریسم و تمایز آن از مبارزات مشروع را یادآور می‌گردد.

بند نهم، به اهمیت ضرورت رعایت حقوق انسان دوستانه بین‌المللی در راستای حمایت از گروه‌های انسانی غیر نظامی اشاره کرده است.

در بند دهم، هرگونه تلاش برای مرتبط ساختن تروریسم، به مبارزه مردم فلسطین، که در راستای حقوق حقه خود می‌کوشند و تلاش دارند دولت مستقل خود را به مرکزیت حکومت قدس شریف برپاکنند، محکوم می‌کند.

در بند یازدهم، سازمان همکاری اسلامی مخالفت خود را، با هرگونه تلاش برای ایجاد رابطه میان دولت‌های اسلامی یا مقاومت فلسطینی و یا لبنان با تروریسم اعلام می‌دارد و این مقاومت را مظه‌ری از مبارزه جهانی با تروریسم تلقی می‌کند.

بند دوازدهم، رژیم اسرائیل را به واسطه اقدامات نظامی علیه مردم فلسطین محکوم می‌کند. دولت‌های عضو کنفرانس اسلامی در بند سیزدهم، بر اهمیت توجه به ریشه‌های تروریسم بین‌المللی تأکید می‌کنند و اذعان می‌دارند که نبرد علیه تروریسم موفق نخواهد شد؛ مگر اینکه محیط رشد آن شامل اشغالگری بیگانه، بی‌عدالتی و ظلم از بین برود.

سازمان همکاری اسلامی در بند چهاردهم اعلامیه، تعهد خود را به اقدام بین‌المللی در مبارزه با تروریسم دولتی مورد تأکید قرار می‌دهد.

حاضران اجلاس کوالالمپور در بند پانزدهم، مخالفت خود را با هرگونه عمل یک‌جانبه که بر ضد هر کشور اسلامی به بهانه مبارزه با تروریسم بین‌المللی صورت گیرد را اعلام داشتند. در بند شانزدهم مجدداً اقدام سازمان ملل برای برگزاری یک کنفرانس بین‌المللی را، جهت تدوین پاسخی سازمان یافته و مشترک جامعه بین‌المللی، به مقوله تروریسم را درخواست کرده‌اند.

شرکت کنندگان در نهایت در بند هفدهم، بر اساس یک طرح کاری مقرر می‌دارند تا کمیته‌ای ۱۳ نفره در سطح وزرای دولت‌های سازمان همکاری اسلامی تشکیل گردد تا پیگیری‌های لازم را در موضوع مبارزه با تروریسم میان کشورهای اسلامی به عمل آورد (Kuala Lumpur, Dec. April. 2002).

ه. قطعنامه شماره پ-۱۲/۳۳ پیرامون مبارزه با تروریسم بین‌المللی، باکو، ۲۰۰۶
 طی این قطعنامه سازمان همکاری اسلامی با یادآوری مجموعه اسناد مصوب قبلی در مبارزه با تروریسم، طی ده بند اصول و روش‌های مقابله با تروریسم را مورد یادآوری قرار می‌دهد.
 بند اول قطعنامه تأیید می‌کند که پدیده تروریسم، در تضاد با تمام آموزه‌های اسلام، حامی تسامح، مهر و عدم خشونت است؛ و تفکر اسلامی بدون ملاحظه رنگ پوست، نژاد و مذهب به جبهه مقابله با تمامی اشکال تجاوز، و بالاتر از همه، کشتار انسان‌ها می‌پیوندد.

بند دوم، برقراری هرگونه ارتباط میان تروریسم و نژادپرستی، مذهب و فرهنگ را مردود می‌داند. در بند سوم مجدداً برپایی یک کنفرانس بین‌المللی، تحت نظارت سازمان ملل، برای تعریف مفهوم تروریسم و تمایز آن از مبارزه آزادی‌خواهانه ملی ملل را خواستار می‌شود.

قطعه‌نامه در بند چهارم، تشکیل یک نشست عالی مجمع عمومی سازمان ملل را، برای تأکید بر اجماع بین‌المللی، جهت اتخاذ یک استراتژی منسجم برای مبارزه با پدیده خطرناک تروریسم، درخواست می‌کند.

سازمان همکاری اسلامی در بند پنجم، بار دیگر متذکر می‌شود که مبارزه ملی که تحت سلطه، اشغال خارجی و استعمار هستند و مبارزه آنها برای دستیابی به آزادی خواهی ملی، حق تعیین سرنوشت است، به هیچ وجه ماهیت تروریستی ندارد.

در بند ششم از دولت‌های اسلامی که هنوز «کنوانسیون سازمان همکاری اسلامی در مبارزه با تروریسم بین‌الملل» را در مجالس قانونگذاری خود به تصویب نرسانده‌اند، درخواست می‌شود تا این اقدام را به انجام رسانند.

قطعه‌نامه در بند هفتم، به دولت‌های عضو اصرار می‌ورزد تا همگام با جامعه بین‌المللی و همسو با اصول منشور سازمان و توافقات بین‌المللی، مبارزه مداومی را با تروریسم داشته باشند و قطعه‌نامه ملی شورای امنیت را به اجرا گذارند؛ به ویژه قطعه‌نامه ۱۳۷۳ از دولت‌ها می‌خواهد گزارش اقدامات خود را در موضوع مبارزه با تروریسم آماده سازند. قطعه‌نامه همچنین از دولت‌های اسلامی درخواست می‌کند تا حمایت لازم را از قطعه‌نامه صادره از سوی کنفرانس اسلامی مبارزه با تروریسم (که در ریاض فوریه ۲۰۰۵ برگزار شد) به عمل آورند.

بند هشتم نیاز به تدوین یک استراتژی جامع ضد تروریسم را از سوی مجمع عمومی سازمان ملل یادآوری می‌شود و تأکید می‌کند که این استراتژی باید به علل ریشه‌ای تروریسم، شامل اشغالگری بیگانه، انکار حق ملت‌ها به تعیین سرنوشت و بی‌عدالتی‌های سیاسی و اقتصادی اجتماعی توجه نماید

(Res.No.12/33/-P-Azerbaijan-2006).

اجلاس‌ها

در کنار این مصوبات، اجلاس‌های مهمی نیز به این موضوع پرداخته‌اند:

اجلاس کراچی (۱۹۹۳)

محورهای مهمی با موضوع تروریسم، در اجلاس وزرای امور خارجه کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی، در کراچی، مورد بحث و تبادل نظر قرار گرفت. در ذیل به برخی از اختلاف نظرهای کشورهای عضو پرداخته می‌شود:

برخی از کشورهای عضو معتقد بودند که باید بین تروریسم و حرکت‌ها و جنبش‌های مردمی برای آزادی سرزمین، تفکیک قائل شد. همچنین باید بین ملی‌گرایی و مذهب نیز تفاوت قائل شویم؛ چرا که ممکن است از هر دوی این مفاهیم سوء استفاده شود. هر دوی این مفاهیم در مناطق مختلف مورد سوء استفاده قرار می‌گیرند (السید السلیم، ۱۳۷۶: ۱۶۹).

تهدیدات خارجی به مراتب کمتر از تهدیدات داخلی (منظور از تهدیدات داخلی تهدیداتی است که از سوی کشورهای عضو سازمان علیه یکدیگر وجود دارد) است. از این رو، تعدادی از کشورهای اسلامی برای بی‌ثبات نمودن برخی از کشورهای اسلامی برادر خود، از حرکت‌های تروریستی در این کشورها حمایت و یا آنها را تشویق و تحریک می‌نمایند. در چنین شرایطی این کشورها در حقیقت از اسلام به عنوان پوششی در جهت نیل به اهداف و منافع کوتاه مدت، مقطعی و مورد نظر خود استفاده می‌نمایند (السید السلیم، ۱۳۷۶: ۱۶۹).

اجلاس وزرای امور خارجه کشورهای اسلامی در کراچی، از کلیه کشورهای عضو می‌خواهد که به صراحت به مقابله جدی با تروریسم بین‌المللی بپردازند. در بخشی از بیانیه پایانی این اجلاس تأکید شده که لازم است کشورهای اسلامی به مبادله اطلاعات در زمینه‌های دفاعی و امنیت عمومی اقدام نمایند. آنان می‌بایست از اسلام حقیقی دفاع کنند و نگذارند که چهره اسلام واقعی به بهانه‌های واهی خدشه‌دار گردد. یکی از تصمیمات این اجلاس این بود که یک کمیته درون دولتی باز، به منظور تدوین قوانین مبارزه با تروریسم بین‌المللی، تأسیس شود. همچنین، اجلاس مذکور پیشنهاد کرد که

یک کنفرانس بین المللی، تحت نظر سازمان ملل متحد، به منظور شناخت تروریسم و راه‌های عملی مقابله با آن، تشکیل شود. در همین زمینه می‌بایست پیش‌نویس قطعنامه‌ای در خصوص راه‌های قانونی مبارزه با تروریسم برای ارائه به اجلاس آتی وزرای امور خارجه کشورهای اسلامی، تهیه و جهت بحث و بررسی به این اجلاس ارائه شود. در این پیش‌نویس می‌بایست هر نوعی از تروریسم، محکوم شود. همچنین کشورهای عضو به مبارزه با آن تشویق و برای مبارزه جهت محو تروریسم با هم همکاری نمایند. پیش‌نویس مذکور بر اهمیت اطلاعات، وسایل ارتباط جمعی، رسانه‌های گروهی برای مقابله با هر نوع تحریف و برداشت غلط از اسلام، تأکید خواهد کرد.

اجلاس تهران (دسامبر ۱۹۹۷)

هشتمین اجلاس سران کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی در تهران در دسامبر ۱۹۹۷ (آذر ۱۳۷۶) برگزار گردید. در این اجلاس بزرگ و مهم که با شرکت حدود ۴۰ رئیس کشور یا رئیس دولت برگزار شد، مسائل مختلف جهان اسلام با محور «عزت، گفتگو و مشارکت» مورد بحث قرار گرفت (فوزی تویسرکانی، ۱۳۷۷: ۲۶۷). در این اجلاس، سران کشورهای اسلامی ۱۴۲ قطعنامه را به تصویب رساندند، که ۳ قطعنامه آن به طور خاص به تروریسم بین المللی اختصاص دارد. همچنین در یکی از بندهای بیانیه پایانی این اجلاس، به محکومیت تروریسم پرداخته شد. مصوبات هشتمین اجلاس سران کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی در تهران، در خصوص مبارزه با تروریسم شامل سه قطعنامه به شرح ذیل می‌باشد:

الف. تشکیل یک کنفرانس بین المللی، تحت نظارت سازمان ملل متحد، به منظور تعریف تروریسم و تفکیک آن از مبارزات آزادی‌بخش

در این قطعنامه ضمن تأکید بر محکومیت تروریسم در کلیه اشکال آن، به ضرورت تشکیل همکاری جهت ارائه تعریفی مشخص از تروریسم و تمایز آن از مبارزات رهایی‌بخش تأکید شده است (بلوچی، ۱۳۷۸: ۵۸-۵۹).

ب. پیگیری کردارنامه مبارزه با تروریسم بین المللی

در اجلاس بیست و یکم وزرای امور خارجه کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی، در کراچی، قطعنامه‌ای تحت عنوان «تدوین کردارنامه مبارزه با تروریسم بین المللی» به تصویب رسید. این کردارنامه در واقع مهم‌ترین مصوبه سازمان همکاری اسلامی در زمینه مبارزه با تروریسم است که در آن ضمن تأکید بر مبارزه با تروریسم، در اشکال مختلف، علیه مردم بی گناه، حاکمیت و تمامیت ارضی، ثبات و امنیت کشور، ضرورت همکاری‌های بین المللی و منطقه‌ای را به خصوص میان اعضای سازمان، در مبارزه مؤثر با تروریسم مورد توجه قرار داده است. همچنین به دنبال اقدامات قبلی، در این اجلاس از گروه کارشناسان دولتی کشورهای عضو خواسته شده تا در جلسات آتی خود، راه‌های تدوین یک کنوانسیون برای مبارزه با تروریسم بین المللی را مورد بررسی قرار دهند (بلوچی، ۱۳۷۸: ۵۸-۵۹).

ج. تقویت همبستگی اسلامی در مبارزه با هواپیما ربایی

در این قطعنامه ضمن مذموم شمردن هواپیما ربایی از کلیه اعضاء در خواست گردیده به کنوانسیون‌های ذیربط از جمله کنوانسیون ۱۹۶۳ توکیو، کنوانسیون ۱۹۷۰ لاهه و کنوانسیون ۱۹۷۱ مونترال پیوندند (بلوچی، ۱۳۷۸: ۵۸-۵۹).

در بند یازدهم بیانیه نهایی اجلاس تهران در محکومیت تروریسم بین المللی آمده است کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی:

تمامی اشکال تروریسم و مظاهر آن را به شدت محکوم می‌کنند و در عین حال میان تروریسم و مبارزه مردم علیه استعمار یا سلطه خارجی یا اشغال بیگانه برای دستیابی به حق تعیین سرنوشتشان تمیز قائل می‌شوند و تأکید می‌کنند که کشتار مردم بی گناه در اسلام حرام است. به علاوه بر تعهد خود به رعایت اصول کردارنامه سازمان همکاری اسلامی در مبارزه با تروریسم بین المللی و اراده خود بر افزایش تلاش‌ها برای نهایی کردن معاهده‌ای در این باب مجدداً تأکید می‌کنند و از جامعه بین المللی می‌خواهند که از اعطای پناهندگی به تروریست‌ها خودداری کنند و برای مجازات آنان همکاری کنند و کلیه اقدامات لازم را برای پیش‌گیری یا از بین بردن شبکه‌های حمایتی که به هر صورت به تروریسم کمک می‌کنند به عمل آورند (فوزی تویسرکانی، ۱۳۷۷: ۲۹۰).

دبیر کل سازمان، کمال الدین احسان اغلو، در بیانیه صادره به مناسبت «کنفرانس بین المللی تروریسم: ابعاد، مخاطرات و روش‌های مقابله» که در نوامبر ۲۰۰۷ در تونس برگزار شد؛ بر مفاد مندرج در کنوانسیون سازمان همکاری اسلامی در مبارزه با تروریسم تاکید کرد (Statement of Secretary General, 2007). در سی و چهارمین کنفرانس وزرای امور خارجه در ۲۰۰۷، سازمان اشکال نفرت پیشگی از اسلام (اسلام هراسی)^۱ را مصداق تروریسم دانست (Arab News, 2007). در سال ۲۰۰۸، دبیرخانه سازمان طی بیانیه‌ای از اقدام و دستور دولت امریکا، در پرهیز از نامیدن گروه‌ها و عوامل تروریستی به عنوان مسلمانان استقبال کرد (OIC welcomes US, 2008). دبیر کل سازمان به طور مستمر موارد اقدامات تروریستی را در سراسر دنیا محکوم کرده است. برخی از آنها موارد زیر است:

- گروگان‌گیری در شمال شرقی نیجریه (۲۰۱۵/۰۱/۱۲)؛
- حمله به دفتر هفته نامه شارلی ابدو در پاریس (۲۰۱۵/۰۱/۱۱)؛
- تحرکات تروریستی در مرزهای شمالی پادشاهی سعودی (۲۰۱۵/۰۱/۰۶)؛
- حمله به دبستان کودکان در پاکستان (۲۰۱۴/۱۲/۱۶)؛
- کشتن وزیر فلسطین ضیاء ابوعین (۲۰۱۴/۱۲/۱۰)؛
- کشتار صدها نفر در کانو مسجد مرکزی نیجریه (۲۰۱۴/۱۱/۲۹)؛
- عملیات تروریستی در مونت چامبی در تونس (۲۰۱۴/۰۷/۱۷)؛
- عملیات تروریستی در کاخ ریاست جمهوری در مگادیشو (۲۰۱۴/۰۷/۰۹)؛
- حمله تروریستی به پاترول سعودی در مرز یمن یعودی پست وادیه (۲۰۱۴/۰۷/۰۷)؛
- حمله به کلیسای مسیحیان در شمال شرقی نیجریه (۲۰۱۴/۰۶/۳۰)؛
- عملیات تروریستی در جیبوتی (۲۰۱۴/۰۵/۲۵)؛
- عملیات تروریستی در ایران (۲۰۱۳/۱۰/۲۹)؛

۱. Islamophobia

- حملات تروریستی در عراق؛
 - حمله تروریستی در خط راه آهن مسکو (۲۰۱۰/۰۳/۳۰)؛
 - حملات مکرر تروریستی در افغانستان (http://www.oic-oci.org).
- کمیسیون حقوق بشر سازمان همکاری اسلامی، برنامه بحث در زمینه مبارزه با افراط‌گری و عدم تسامح را در چهار نوامبر ۲۰۱۴ در جده اجرا نمود و در این نشست از کشورهای عضو، برای فعالیت مشترک جهت مقابله با افراط‌گری و عدم تسامح در جهان دعوت به عمل آورد (OIC Human Rights Commission, 2014).

جدول ۱. مواضع سازمان در قبال تروریسم

نام سند	محورهای اصلی
قطعه‌نامه شماره پ-۴۳/۷ کازابلانکا ۱۹۹۴	<ol style="list-style-type: none"> ۱. محکومیت تروریسم در تمامی اشکال و مظاهر ۲. تأکید بر ضرورت تبیین تفاوت میان تروریسم و مبارزات آزادی‌بخش ملی ۳. تبیین اقدامات جمعی و دوجانبه اعضا برای مبارزه با تروریسم ۴. تأکید بر گسترش اطلاع‌رسانی رسانه‌ای برای مقابله با اقدامات تبلیغاتی بر ضد اسلام
کنوانسیون سازمان همکاری اسلامی در زمینه مبارزه با تروریسم بین‌المللی واگادوگو بورکینافاسو ۱۹۹۹	<ol style="list-style-type: none"> ۱. ارائه تعریفی روشن از تروریسم و جرم تروریستی ۲. حمایت از عملیات آزادی‌بخش ملی ۳. تأکید بر ماهیت تسامح‌پذیر مکتب اسلام ۴. محکوم کردن تمامی اشکال تروریسم از جمله تروریسم دولتی ۵. تبیین اقدامات اعضا در عرصه‌های امنیتی، قضایی و اطلاعاتی برای مبارزه با تروریسم
بیانیه دوحه قطر ۲۰۰۱	<ol style="list-style-type: none"> ۱. محکوم کردن اقدامات تروریستی وحشیانه یازدهم سپتامبر ۲۰۰۱ آمریکا ۲. مخالفت با هرگونه هدف‌گیری کشورهای اسلامی تحت عنوان مبارزه با تروریسم ۳. محکوم کردن تروریسم دولتی اسرائیل ۴. درخواست از سازمان ملل متحد برای تشکیل یک همکاری بین‌المللی برای تعریف تروریسم

<p>۱. رد هرگونه ارتباط و پیوستگی بین اسلام و تروریسم ۲. تأکید بر اصول و آموزه‌های اسلامی که مخالف کشتار و ترور است ۳. تأکید بر مشروعیت مبارزات آزادیبخش ملی ۴. تأکید بر اهمیت سرکوب عوامل ریشه ای تروریسم ۵. دعوت برای برگزاری یک کنفرانس بین المللی جهت تعریف تروریسم</p>	<p>اعلامیه کوالالمپور ۲۰۰۲</p>
<p>پیشنهاد تأسیس یک مرکز بین المللی برای مقابله با تروریسم تأکید بر عدم پیوستگی و ارتباط تروریسم با مذهب، نژاد یا ملیت خاص تأکید بر تعهد اعضا به قطعنامه‌های سازمان ملل که مرتبط با تروریسم است تأکید بر تقویت اقدامات بین المللی برای ممانعت از دستیابی تروریست‌ها به سلاح‌های کشتار جمعی</p>	<p>بیانیه ریاض ۲۰۰۵</p>
<p>محکومیت تروریسم در تمامی اشکال و مظاهر دعوت برای ایجاد یک مرکز بین المللی ضد تروریسم تلاش برای مقابله با افزایش پدیده اسلام هراسی در دنیا</p>	<p>اعلامیه مکه ۲۰۰۵</p>
<p>تأکید بر ماهیت تسامح پذیر مکتب اسلام و ضدیت آن با تروریسم درخواست برای برپایی یک کنفرانس بین المللی تحت نظارت سازمان ملل متحد برای تعریف تروریسم تأکید بر عدم تروریستی بودن مبارزات ملل برای آزادسازی ملی و حق تعیین سرنوشت تأکید بر ضرورت توجه به علل ریشه ای بروز پدیده تروریسم درخواست از دولت‌های اسلامی برای تصویب کنوانسیون سازمان همکاری اسلامی در مجالس قانون گذاری داخلی خود</p>	<p>قطعه نامه شماره پ- ۱۲/۳۳ پیرامون مبارزه با تروریسم بین المللی باکو ۲۰۰۶</p>

نتیجه

پس از بررسی مواضع سازمان همکاری اسلامی در قطعنامه‌ها و بیانیه‌های یادشده، وجوه اشتراک فراوانی در اکثر آنان مشاهده شد که اینک به تحلیل آنها می‌پردازیم.

۱. در بیشتر قطعنامه‌های سازمان، اعضاء با جدا دانستن تروریسم، از مبارزه ملت‌ها در راه آزادی برای رهایی از ظلم، استعمار و اشغالگری بیگانگان، بر مشروعیت حق ملل در مبارزه علیه اشغالگری بیگانه و استعمار و رژیم‌های نژادپرست با تمامی ابزار، از جمله مبارزات مسلحانه برای آزاد سازی سرزمین‌های خود و کسب حقوق حقه در زمینه حق، تعیین سرنوشت و استقلال که منطبق با اهداف و اصول منشور سازمان ملل متحد است؛ تأکید کرده‌اند.

بنابراین سازمان همکاری اسلامی از عملیات آزادی‌بخش حمایت می‌کند و در مقابل با محکوم دانستن تمامی اشکال تروریسم، اعضا را به مبارزه با آن فرا می‌خواند. تفکر حاکم بر کشورهای غربی محکوم سازی هرگونه فعالیت خشونت سیاسی است. در این تفکر تمایزی میان مبارزات استقلال طلبانه، جنبش‌های آزادی‌بخش، مبارزه با تبعیض نژادی با فعالیت‌های کور تروریستی وجود ندارد.

۲. در اکثر قطعنامه‌های سازمان همکاری اسلامی، حاضران علاوه بر محکومیت تمامی اشکال تروریسم، تروریسم دولتی را یکی از مهم‌ترین و خطرناک‌ترین اشکال تروریسم خوانده و خواستار برخورد قاطع با این نوع تروریسم، به ویژه تروریسم دولتی صورت گرفته توسط اسرائیل علیه مردم فلسطین شده‌اند.

۳. اعضای سازمان همکاری اسلامی بر ضرورت ریشه‌یابی علل وقوع تروریسم و از میان برداشتن آنها، در اسناد و قطعنامه‌های مختلف، تأکید جدی داشتند و موضوع تبعیض نژادی از جمله موارد ریشه‌ای زمینه‌ساز خشونت سیاسی تلقی می‌گردد.

۴. سازمان همکاری اسلامی هرگونه اقدام تروریستی به نام دین را محکوم می‌کند و ضمن محکوم کردن همه اشکال تروریسم، به جدا کردن حساب آن از تعالیم والای اسلامی فرا می‌خواند. این سازمان، نسبت دادن اقدامات تروریستی به اسلام و مسلمانان را به شدت محکوم و هرگونه ارتباط بین اسلام و تروریسم را قاطعانه رد می‌کند؛ زیرا اسلام را دین رحمت، مهر و عطف می‌داند. این مسئله در اکثر اسناد سازمان مورد تأکید قرار گرفته است.

۵. اعضای سازمان همکاری اسلامی، بارها و در اجلاس‌های مختلف با اعلام تعهد به اصول حقوق بین‌المللی و منشور سازمان ملل متحد به علاوه قطعنامه‌های سازمان ملل در موضوع تروریسم، به نیاز به

تشکیل یک کنفرانس بین‌المللی، تحت سرپرستی سازمان ملل متحد، به منظور ارائه پاسخی منظم و مشترک از سوی جامعه بین‌الملل به تمامی اشکال تروریسم، تأکید کرده‌اند. برگزاری «کنفرانس بین‌المللی تروریسم: ابعاد، مخاطرات و روش‌های مقابله» که در نوامبر ۲۰۰۷ در تونس برگزار شد تلاشی در این راستا بود؛ ولی نیاز مذکور هنوز به قوت خود باقی است.

منابع

- ابن اثیر. (بی‌تا)، *النهاية في غريب الحديث والاثار*، بیروت: دارالتفسیر.
- ابن منظور. (۱۴۰۵)، *لسان العرب*، بیروت: ادب الحوزه.
- السید سلیم، محمد و دیگران. (۱۳۷۶)، *سازمان کنفرانس اسلامی در جهان متغیر*، مترجم حسن رضایی، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت خارجه.
- امام خمینی، سید روح‌الله. (۱۳۷۹)، *تحریر الوسیله*، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، چاپ و نشر عروج.
- بلوچی، حیدر علی. (۱۳۷۸)، *همایش ارزیابی نیمه اول دوره ریاست ایران بر سازمان همکاری اسلامی*، مجموعه مقالات، «سازمان همکاری اسلامی و مبارزه با تروریسم»، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- حسینی، سید ابراهیم. (۱۳۷۸)، «تروریسم بین‌المللی از دیدگاه اسلام»، *ماهنامه معرفت*، شماره ۱۲۵، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- شیخ طوسی، محمدبن حسن. (۱۳۶۵)، *النهاية في مجرد الفقه والفتاوى*، قم: دارالکتب الاسلامیه.
- علامه حلی، حسن بن یوسف. (۱۴۱۴)، *تذکره الفقهاء*، قم: مؤسسه آل‌البیت.
- _____ . (۱۴۱۳) *قواعد الاحکام*، قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- فوزی توپسرکاتی، یحیی. (۱۳۷۷)، *سازمان کنفرانس اسلامی (ساختار، عملکرد و روابط آن با ایران)*، تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- قاضی ابن براج. (۱۴۰۶)، *المهذب*، قم: جامعه المدرسین.

- کوشا، جواد. (۱۳۸۶)، تروریسم و دفاع مشروع از منظر اسلام و حقوق بین‌الملل، تهران: مرکز مطالعات توسعه قضایی.
- نجفی، محمد حسن. (۱۳۶۲)، جواهرالکلام، تحقیق عباس القوجانی، قم: دارالکتب الاسلامیه، چاپ سوم.
- "Speech of H.E. Professor Ekmeleddin Ihsanoglu, The Secretary-General of the OIC". At the International Conference on Combating Terrorism. Riyadh. The Kingdom of Saudi Arabia. 5-8 February 2005.
- Adopted at the Extraordinary Session of the Islamic Conference of Foreign Ministers on Terrorism. 1-3 April 2002. Kuala Lumpur. Malaysia.
- Annex to Resolution No.59/26/P
- Arab News 'Islamophobia Worst Form of Terrorism' 17 May 2007.
- <http://www.arabnews.com/?page=4§ion=0&article=96276&d=17&m=5&y=2007>
- http://www.oic-oci.org/oicv2/topic/?t_id=9475&ref=3778&lan=en&x_key=Terrorism
- http://www.oic-oci.org/oicv2/topic/?t_id=1011&ref=475&lan=en&x_key=Terrorism
- http://www.oic-oci.org/oicv2/topic/?t_id=988&ref=462&lan=en&x_key=Terrorism.
- OIC Human Rights Commission calls for joint action to address growing trend of extremism and intolerance in the world 06/11/2014.
- OIC welcomes US government instructions to avoid terms associating Islam with terror
- On Convening of An International Conference under the Auspices of the U.N to Define the Meaning of Terrorism and Distinguish it from Peoples' Struggle for National Liberation.
- On the Preparation of a Code of Conduct for Combating International Terrorism.
- Resolution No.12/33-P. On the Combating International Terrorism. The Thirty-Third Session of the Islamic Conference of Foreign Ministers. (Session of Harmony of Rights, Freedoms and Justice) Baku, Azerbaijan. 19-21 June 2006.
- Resolution No.42/7-P(IS)
- Resolution No.43/7 (IS)
- Statement of Secretary General at The International Conference on Terrorism: Dimensions, Dangers and Countermeasures. 15/11/2007
- The Seventh Islamic Conference. Casablanca. Kingdom of Morocco. (13-15 December 1994)
- The Seventh Islamic Summit Conference (13-15 December 1994)